

INDUSTRIJSKE, SLOBODNE I POSLOVNE ZONE – POJAM, ZNAČENJE I FAKTORI LOKACIJE

INDUSTRIAL, FREE AND ENTREPRENEURIAL ZONES – DEFINITION, IMPORTANCE AND LOCATION FACTORS

JELENA LONČAR

Geografski odsjek, PMF, Zagreb / *Department of Geography, Faculty of Science, Zagreb*

Primljeno / *Received*: 2008-10-09

UDK 911.3:338:711.554 (497.5)

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

Rad se bavi utvrđivanjem čimbenika koji utječu na izbor lokacija pojedinih industrija, odnosno industrijskih i slobodnih zona. Nastojalo ih se utvrditi anketirajući rukovoditelje i neke od vodećih ljudi pojedinih poduzeća. Dio ove tematike obrađen je 2007. u sklopu terenske nastave sa studentima 3. g. Posjećeno je nekoliko poduzeća te slobodnih i industrijskih zona u kojima su obavljani strukturirani intervjui o lokacijama pojedinih tvrtki te zadovoljstvu njihovih korisnika tim lokacijama. Za svaku od lokacija karakteristični su specifični faktori koji su u velikoj mjeri odredili poslovanje navedenih objekata istraživanja. Drugi je zadatak ovog članka nastojanje da se razjasne pojmovi industrijska, slobodna, poduzetnička i ekonomska zona.

Ključne riječi: industrijska zona, slobodna zona, poslovna zona, ekonomska zona, poduzetnička zona, lokacija industrije, faktori lokacije

The aim of this paper is to attempt to determine the factors which influence the choice of locations of industries, i.e. industrial and free zones, by conducting a survey among the directors and managers of several companies. This subject was partially elaborated during the fieldwork with the 3rd year students in 2007, when several companies, free zones and industrial zones were visited, and structured interviews about the locations of certain companies and the contentment of their users were conducted. Each of the locations was influenced by specific factors which determined the course of business for the mentioned subjects of research. Another aim of this paper is to explain the terms such as industrial zone, free zone, commercial zone and economic zone.

Key words: industrial zone, free zone, commercial zone, economic zone, entrepreneurial zone, location of, location factors

Uvod

Industrija je jedan od značajnijih faktora razvijenosti na razini država, regija i gradova. Zbog toga se osobito velika pozornost posvećuje kriterijima njezina smještaja. Industrija je jedna od glavnih djelatnosti u gradu, a u mnogim gradovima svijeta i dominantna. Ona je, uz građevinarstvo i proizvodnoobrtništvo, izrazita "gradska" djelatnost i posebno se ističe po udjelu u ekonomiji i udjelu zaposlenih u gradu. Zadnjih nekoliko desetljeća dolazi do osnivanja industrijskih, slobodnih, poslovnih odnosno poduzetničkih i ekonomskih zona koje se smještaju u većim gradovima i koje omogućuju povoljnije uvjete za njezin razvoj. Tu je, naravno, i pitanje smještaja ili lokacije pojedinih

Introduction

Industry represents one of more important factors of development at the level of countries, regions and cities. Therefore, the criteria for its location are often in the center of attention. Industry is one of the main urban activities, and a dominant one in many cities of the world. Besides construction and manufacture, it is a distinct "urban" activity which stands out by its large role in economy and urban employment. The founding of industrial, free, business, entrepreneurial and economic zones positioned in larger towns and cities, which provide favorable conditions for industrial development, has occurred in the last several decades. There is, of course, an issue of

navedenih zona, ali i poduzeća unutar njih. Izbor lokacije za smještaj neke industrije nikad nije lagan. Industrijske zone najznačajniji su morfološki oblik koncentracije industrijskih pogona u gradu. Unaprijed projektirana i realizirana industrijska zona privlačna je za uprave industrijskih i njima srodnih poduzeća jer se ne moraju brinuti o tome kako da dođu do terena i gdje su urbanističkim planovima takve zone predviđene. Ekonomske zone odnose se na specijalne zone u kojima se ne primjenjuju normalne trgovačke barijere, kao što su carine na uvoz i izvoz. Slobodne zone ponajprije označuju teritorijalna područja u kojima se poduzetnicima osiguravaju, osim prikladne lokacije i infrastrukturnih rješenja, i dodatne povlastice i olakšice. Poduzetničke su zone projekt Vlade RH kojim se želi poticati razvoj malog i srednjeg poduzetništva, prije svega tako da se osiguraju povoljnosti poduzetnicima pri gradnji poslovnog prostora na potpuno infrastrukturno opremljenom zemljištu.

Zahvaljujući svim tim povlasticama i pogodnostima, mnogi su poduzetnici odlučili svoje poslovanje i proizvodnju locirati upravo u tim zonama. Slijedi više detalja i podataka o svim navedenim vrstama zona.

Prethodna istraživanja

Radovi u hrvatskoj literaturi koji se bave tematikom industrijskih, slobodnih, poslovnih i ekonomskih zona, nisu previše česti niti opsežni. Najčešće se radovi koji se odnose na ovu tematiku objavljuju na području ekonomije, prometnih znanosti te nešto na području arhitekture i geografije. Većina radova datira iz 1990-ih godina i teško je pronaći radove novijeg datuma, iako je pitanje industrijskih i slobodnih zona, kao i pitanje lokacije industrije općenito, dosta aktualno. U Republici Hrvatskoj, u kojoj je industrija još uvijek značajan faktor gospodarskog razvoja, tom bi pitanju trebalo posvetiti veću pozornost.

Izbor lokacije industrije

Izbor lokacije za smještaj neke industrije nikad nije lagan. Brojni se faktori moraju uzeti u obzir kada se donosi odluka o lokaciji, kao što su: što će se proizvoditi, koje su sadašnje i planirane tehnologije proizvodnje, na koje se tržište cilja, koje bi akcije trebala poduzeti tvrtka kako bi zadovoljila ciljano tržište, koje konkurentne tvrtke

position or location of such zones and businesses within them. The choice of a location of an industry is never an easy one. Industrial zones are the most significant morphological form of industrial facilities concentration in a city. An industrial zone planned and realized in advance is attractive for the management of industrial and similar companies since the process of finding the terrain for their facilities is very simplified (no need to worry about town planning schemes). Economic zones are special zones where the usual trade limits such as customs duties in export and import are not applied. Free zones are primarily the areas where, besides favorable location and infrastructure, the entrepreneurs are provided with privileges and preferences. Entrepreneurial zones are the result of Croatian government's project whose aim is to stimulate the development of small and medium-sized enterprises by providing benefits of infrastructure for the entrepreneurs.

Due to all the privileges and benefits, many entrepreneurs have decided to locate their businesses in such zones. More details and data about all of the mentioned zones are provided in the following text.

Previous research

The papers dealing with industrial, free, business and economic zones are neither very common nor extensive in Croatian literature. The papers focusing on this topic have mostly been published in economic and traffic, as well as architectural and geographic publications. Most of the papers are from the 1990s and it is hard to find newer papers of this subject, although the issue of industrial and free zones, as well as the issue of location of industries in general, are quite of interest in general. In the Republic of Croatia, where industry is still a significant factor of the economic development, this issue should be given proper attention.

Choice of industry location

The choice of industry location is never an easy one. There are many factors that are to be considered when deciding on location. Those factors include considering the product, the technologies to be used, market that product aims at, as well as the needed actions of a company to accommodate the market,

moгу ponuditi isto i gdje su one, koja je veličina (obujam) proizvodnje, koji su materijali, radna snaga, usluge i kapital potrebni za proizvodnju, gdje se oni mogu naći i sl.

Prema Marinović-Uzelcu (PROSTORNO PLANIRANJE, 2001.) klasifikacija industrija prema smještaju je sljedeća: čista i nečista industrija, laka i teška industrija, bazna i nebazna industrija, osnovna i servisna industrija te primarna, sekundarna, tercijarna industrija. Osim toga on navodi i industrije koje se mogu smjestiti gotovo bilo gdje, no, međutim, to je samo u teoriji tako. Da bi takve industrije funkcionirale, trebaju sirovine, energente, radnu snagu, potrebu za transportom kao i kontakt s potrošačima i tržištem u cijelosti. Međutim, od svega toga ne trebaju puno.

Jedan od najvažnijih faktora koji utječu na smještaj industrije, svakako je razvijenost područja, odnosno prostora u koji se određena industrija želi locirati. Dobro razvijena područja sa svojom dobro izgrađenom infrastrukturom, obiljem radne snage i čestim pogodnostima za investitore pri tome su u velikoj prednosti pred slabije razvijenim krajevima. S druge strane, siromašnim područjima smještaj velikog proizvođača na njihovu području označio bi prekretnicu i mogućnost ubrzanog razvoja radi privlačenja i drugih vrsta industrije, a time i daljnega gospodarskog razvoja.

"Ipak, industrijski je smještaj u biti urban. Najpovoljniji su gradovi od 10 000 pa sve do 200 000 stanovnika, tj. skupina većih, malih i srednjih gradova. Velike aglomeracije ne bi trebale akumulirati industriju koja ne razvija istraživanja ili za njima nema svakodnevne potrebe." "Industrija, slično kao i poslovne djelatnosti, zauzima mali dio u ukupnoj površini grada, no na nju vrlo često otpada veliki dio ukupnog broja zaposlenih. Osim toga, industrija je najizrazitija bazna djelatnost grada." (VRESK, 2002.). U gradovima je broj industrijskih grana promjenjiv, pa se može govoriti o specijalizaciji industrijske proizvodnje, misleći pritom na jednu industrijsku granu ili nekoliko njih, i o diverzifikaciji, tj. većem broju industrijskih grana. Općenito se može reći da diverzifikacija industrijske proizvodnje najčešće raste s veličinom grada.

Treba svakako spomenuti i decentralizaciju industrije, odnosno njezin prostorni preraspmještaj u urbanim sredinama. "Ona je prisutna i u našim gradovima i započinje u poslijeratnom razdoblju i sve je naglašenija. Može se analizirati s obzirom na prostor i s obzirom na način decentralizacije. S obzirom na prostor decentralizacija se provodi u planske industrijske zone na rubu grada, zatim u pojedina prigradska naselja te udaljena naselja u regiji.

identity and whereabouts of the competition, production, workforce, services, capital, etc.

According to Marinović-Uzelac (PROSTORNO PLANIRANJE, 2001) the classification of industries based on their location consists of the following: clean and unclean industry, dense and light industry, base and non-base industry, basic and service industry, and primary, secondary and tertiary industry. He also mentions the industries which can be positioned almost anywhere, although the assumption is purely theoretical. In order for such industries to function properly they need raw materials, energy-generating products, workforce, transportation, as well as contact with consumers and the overall market. However, they do not need much of the above-mentioned.

One of the most important factors influencing the location of industry is definitely the state of development of an area where a particular industry is to be located. Highly developed areas with appropriate infrastructure, sufficient workforce and benefits for the investors and entrepreneurs have an advantage over the less developed areas. However, the location of industry in underdeveloped areas is usually a turning point for such areas, and the possibility of accelerated development due to the attraction of other industries and the further economic development.

"However, the location of industries is essentially an urban one. The most favorable cities are those with populations from 10,000 up to 200,000, i.e. a group of larger, small and middle-sized cities. Great agglomerations should not accumulate those industries which do not develop the research or aren't needed in everyday life." "Similar to business trade, industry covers a relatively small part in an overall city area, but also includes a large share of employed population. Besides, industry is the most distinctive base trade of a city." (VRESK, 2002). Variety of industrial branches in a city is changeable. Thus, it can be said that the industrial production is both specialized (one or several branches) and diversified (larger number of branches). Generally, the diversification of industries often grows together with the city size.

The decentralization of industry is also important, namely in terms of its spatial reconfiguration in urban areas. "It is present in our cities since the post-war period and tends to be more and more emphasized. Industry is often decentralized into planned zones on the edges of a city or into remote towns in the region.

Industrijski pogoni mogu se u gradu pojaviti u više morfoloških oblika. To mogu biti: pojedinačne lokacije, lokacije s više industrijskih pogona te industrijske zone." (VRESK, 2002.).

Industrijske zone

Industrijske zone najznačajniji su morfološki oblik koncentracije industrijskih pogona u gradu. Riječ je o dijelu gradskog prostora namijenjenom industrijskoj proizvodnji u kojoj je podignut veći broj pogona. Industrijski pogoni često imaju zajedničku infrastrukturu (željeznice, ceste, plinovod, električni vodovi, vodovod, kanalizacija, telekomunikacije itd.). Prema tome, industrijska zona nije funkcionalni nego prostorni pojam. Industrijske zone mogu nastati spontano, ali najčešće planskim mjerama.

Unaprijed projektirana i realizirana industrijska zona neobično je privlačna za uprave industrijskih i njima srodnih poduzeća jer se ne moraju brinuti da dođu do terena i o tome gdje su urbanističkim planovima takve zone predviđene. To je posebno izraženo u slučaju danas sve brojnijih industrijskih poduzeća koja su, raznim mjerama upravne vlasti, prisiljena na preseljenje.

"Istovremeno, stvaranje industrijskih zona jedno je od najsnažnijih sredstava u rukama općina, gradova i regija da u svoj prostor privuku industriju, ako je žele. Za državu ili lokalne uprave to znači pojednostavljenje procedure i jamstvo provedbe zoniranja i planiranja razvoja i zaštite okoliša.

Stvaranje industrijskih zona, u suvremenom smislu, započelo je u Velikoj Britaniji, odmah nakon Drugog svjetskog rata u sklopu velikih poduhvata za rasterećenje londonske aglomeracije. Ubrzo je akciju poduzela i Francuska radi rasterećenja Pariške regije, a posebno uspješno i Italija, u kojoj je veliki broj povijesnih gradova zahtijevao čuvanje svog izgleda i sistematizaciju industrije u suvremeno uređenim zonama, koje su mahom mogle biti na periferiji srednjih i manjih gradova, kojih je u Italiji i najveći broj.

Prva organizirana industrijska zona nastala je u New Yorku, 1830. g. tzv. *New York Dock C*. Zatim *Clearing Industrial District* u Chicagu, 1899. g. U Europi se često citira, kao prva, industrijska zona u sjevernom predgrađu Hamburga, *Altoni* (Altona), koja je nastala zalaganjem gradonačelnika Altone Franza Adickesa, godine 1884. Među prvima

Industrial facilities in cities appear in several morphological forms – single locations, locations with several facilities and industrial zones." (VRESK, 2002).

Industrial zones

Industrial zones are the most significant morphological form of concentration of industrial facilities in a city. It is a part of city area intended for industrial production where a number of facilities have been built. Industrial facilities often share the infrastructure (railway, roads, gas pipelines, power lines, water-supply, sewage, telecommunications, etc.). Thus, industrial zone is rather spatial than a functional term. Industrial zones can arise spontaneously, but most often due to planning.

An industrial zone planned and implemented in advance is mostly very attractive to managements of industrial and similar companies since they do not have to worry about finding a site or analyzing the town-planning schemes. That specifically refers to a growing number of industrial companies which are forced to move because of administrative authorities and their actions.

"At the same time, the founding of industrial zones represents one of the strongest tools of municipalities, cities and regions for attracting industries in their areas. For the government or local authorities it provides simplification of procedure and a guarantee of applied zoning, development planning and environment protection.

The founding of contemporary industrial zones began in Great Britain, shortly after the World War II, as one of the actions for relieving London agglomeration. Shortly afterwards, France undertook a similar action in order to relieve Paris region, and Italy implemented it successfully since a large number of historical towns needed preservation and the systematization of industries in special zones, which could be located in the outskirts of many Italian middle-sized and small towns.

The first planned industrial zone was formed in New York in 1830 (the so-called *New York Dock C*). It was followed by *Clearing Industrial District* in Chicago in 1899. The industrial zone often considered to be the first one founded in Europe is *Altoni* (Altona) in the northern suburb of Hamburg called Altona. It was formed due to the efforts of Altona's mayor Franz Adickes in

je i *Trafford Park* u Manchesteru 1896. g. no, uglavnom je ipak trebalo jedno stoljeće da dođe do većeg zamaha izgradnje planiranih i dobro prostorno organiziranih industrijskih zona, a posebno do toga da ih se shvaća prvenstveno sredstvom usmjeravanja industrije i metodom razvijanja kraja." (MARINOVIĆ-UZELAC, 2001.)

"Industrijski kompleks, za razliku od zona, funkcionalni je pojam. Jedan industrijski kompleks čini skupina industrijskih pogona međusobno povezanih funkcionalnim vezama, a svi dijele zajedničku lokaciju. Njihova funkcionalna veza može se očitovati tehnološkim, proizvodnim, tržišnim ili drugim vezama." (VRESK, 2002.)

Veličina industrijskih zona

"Iako se pokušavalo industrijske zone sistematizirati po veličinama, ne može se pouzdano utvrditi standardne veličine, a najmanje njihovu klasifikaciju. Neki u male zone ubrajaju zone manje od 100 ha, srednje 100-500 ha i velike veće od 500 ha. Drugi pod malim zonama podrazumijevaju one do 50 ha, pod srednjim 50-100 ha i pod velikim zonama one veće od 100 ha. Razlike su, dakle, više nego velike, ali čini se da je druga klasifikacija bliža stvarnosti. Jedna je inventarizacija u Francuskoj pokazala da se veličine industrijskih zona uglavnom kreću između 1-700 ha, s tim da su najbrojnije zone površina između 20 i 100 ha.

U literaturi se nailazi na brojne rasprave o optimalnoj veličini. Tako Robert Auzelle određuje veličinu na temelju broja zaposlenih i to najviše do 5000 radnika, nakon čega je najbolje osnovati novu zonu. U Velikoj Britaniji one se kreću od 12-100 ha. U SAD se smatraju optimalnim veličinama zone od 40-80 ha, 1,6 ha na 1000 stanovnika, međutim nalazimo u Illinoisu jedni industrijsku zonu i od 7 670 ha.

U Francuskoj i Belgiji gustoća radnih mjesta u industrijskim zonama kreće se prosječno između 60-70 radnika/ha, uz 20% izgrađenosti terena. Slična je gustoća i u Hrvatskoj.

Prevelike industrijske zone nemaju pravog smisla. U razvijenim zemljama industrije velikih površina same sebi pripremaju zemljište i to su obično industrije kojima je smještaj određen posebnim planovima, odnosno dogovorima. Rijetko će se naći u SAD slučaj da se industrijsko poduzeće koje zauzima površinu veću od 10 ha smjestilo u industrijsku zonu. Definicija zone i

1884. *Trafford Park* in Manchester, founded in 1896, was also among the first ones. However, the whole century passed before the actual full swing of constructing planned and spatially well-organized industrial zones, especially before their perception as a mean of industry guiding and a method of area development." (MARINOVIĆ-UZELAC, 2001)

"Unlike zones, an industrial complex is a functional term. An industrial complex consists of a group of functionally interconnected industrial facilities which share the same location. Their functional connection can be manifested by production, market-oriented or other connections." (VRESK, 2002.)

Size of industrial zones

"Although attempts were made to categorize industrial zones by size, standard sizes cannot be fiducially determined, let alone classified. Some authors include zones smaller than 100 hectares into a group of small zones, those between 100 and 500 ha into middle-sized zones and those larger than 500 ha into the large ones. Others tend to use different division and consider zones under 50 ha to be small, those between 50 and 100 ha to be middle-sized, and all larger than 100 ha to be the large ones. Thus, the varieties of classifications are considerable. However, the second of the mentioned divisions appears to be more realistic. A registering of zones in France has shown that most zone sizes are between 1 and 700 hectares, while the most numerous zones are those with areas ranging between 20 and 100 ha. The available literature contains many arguments about the optimal zone size. Thus, Robert Auzelle specifies the size according to the number of employers. According to him, when a zone reaches 5000 employers a new zone should be founded. Zones in Great Britain range between 12 and 100 ha. In the USA the optimal zone size is the one between 40 and 80 ha per 1000 residents. However, there is a zone in Illinois with a size of 7670 ha.

The average density of jobs in industrial zones in France and Belgium is around 60-70 workers per ha, with 20% of built-up area. It is quite similar to the density in Croatia.

There is not much point in oversized industrial zones. In the developed countries the industries which require vast areas prepare their own terrains and those are usually the industries whose locations are determined by special plans and agreements. Case of an industrial company which occupies an

jest u tome da je to prostor na kojemu se nalazi više sličnih korisnika prostora. Zato u manje razvijenim prostorima industrijska zona ima posebno značenje, dok je u razvijenima ona više instrument ukupne orijentacije investicija." (MARINOVIĆ-UZELAC, 2001.)

Ekonomске slobodne zone

Pod pojmom ekonomskih slobodnih zona podrazumijevaju se specijalne zone u kojima se normalne trgovačke barijere, kao što su carine na uvoz i izvoz, ne primjenjuju. U njima je birokracija minimalizirana, a tvrtka koja je smještena u zoni može još dodatno biti oslobođena poreza. Te zone privlače poslodavce te smanjuju siromaštvo i nezaposlenost te stimuliraju ekonomiju na području gdje su osnovane.

Ekonomске zone ne utječu povoljno samo na pojedina područja već i na cijelu zemlju jer potiču osnivanje novih radnih mjesta, privlače direktna strana ulaganja, povećavaju izvoz, potiču transfer tehnologija te regionalni razvoj i industrijalizaciju. Do sada je u oko 3000 zona u 116 zemalja diljem svijeta zaposleno oko 43 milijuna ljudi.

Ekonomске zone razvile su se nakon Drugoga svjetskog rata kako bi se ohrabrila strana ulaganja, uglavnom u zemljama Trećeg svijeta. Svakom zonom upravlja se zakonima i pravilima zemlje u kojoj je osnovana.

Iz perspektive tvrtki ekonomske su zone sredstvo očuvanja sredstava koja bi inače morale potrošiti uključene u globalnu trgovinu. Iz toga proizlazi da na ovim zonama svi profitiraju, a svjetska se ekonomija i dalje stimulira.

Obilježja su ekonomskih zona: lokacija, infrastruktura, stabilnost vlasti, transparentni zakoni i regulative, obučena radna snaga, socijalna zaštita i uvjeti rada, specijalizacija zona, učinkovite usluge, logistika, informacijska tehnologija, telekomunikacije itd. Iz toga svega proizlazi da će ekonomske slobodne zone i dalje imati vrlo važnu ulogu kako za tvrtke koje se žele natjecati globalno tako i za zemlje u kojima su osnovane.

area larger than 10 ha being in an industrial zone is rare in the USA. The very idea of a zone includes the notion of an area shared between several similar users. Hence, industrial zones have a specific significance in the developing areas, while in the developed ones it provides a means to an overall investment orientation." (MARINOVIĆ-UZELAC, 2001)

Economic free zones

This term refers to special zones where the usual trade limits like custom duties on imports and exports are not applied. The bureaucracy is minimized and a company located in such a zone may additionally be relieved of taxes. Such zones attract entrepreneurs, reduce poverty and unemployment and stimulate the economy of the area. Not only do economic zones have a positive influence on certain areas, but on the country in general since they induce new jobs, attract direct foreign investments, increase the export, stimulate the transfer of technologies, regional development and industrialization. Around 43 million people have been employed in approximately 3000 zones in 116 countries worldwide so far.

Economic zones were developed after the World War II to encourage the foreign investments, mainly in the Third World countries. Each zone is managed by laws and rules of the country in which it was founded.

From the companies' perspective, zones are the means of preservation of resources which they would normally have to spend while involved in the global trade. Hence, everyone benefits from these zones and the world's economy is continually stimulated.

The characteristics of economic zones are: location, infrastructure, stability of authorities, transparent laws and regulations, skilled labor force, social security and working conditions, specialization of zones, efficiency of services, logistics, information technology, telecommunications, etc. Consequently, economic free zones will remain a very important factor for the globally competing companies, as well as for the countries in which they were established.

Slobodne i poduzetničke zone

Slobodne zone ponajprije označuju teritorijalna područja u kojima se poduzetnicima osiguravaju, osim prikladne lokacije i infrastrukturnih rješenja, i dodatne povlastice i olakšice. Za njih je mjerodavna Hrvatska država.

"Može se reći da su slobodne zone po svome statusu ekonomske enklave, što im osigurava poseban režim povlastica, olakšica i stimulacija kojima privlače strane i domaće investitore da ulažu svoja sredstva u obavljanje određenih gospodarskih djelatnosti." (JEDLIČKO, 1992.)

"U Hrvatskoj slobodna zona je dio teritorija koji je posebno ograđen i označen i u kojem se gospodarske djelatnosti obavljaju na području morske luke, zračne luke, riječnog pristaništa, uz međunarodnu prometnicu te na drugom području na kojem postoje uvjeti za rad zone. U zonu se može slobodno smještati roba, te se može obavljati proizvodnja robe, oplemenjivanje robe, trgovina na veliko i posredovanje u trgovini, pružanje usluga, bankarski i drugi novčarski poslovi i usluge osiguranja i reosiguranja imovine i osoba. U zoni nije dopušteno obavljanje trgovine na malo. Korisnik može u zoni obavljati proizvodnju i pružati usluge. Bankarsko poslovanje i druge novčane poslove, poslove osiguranja imovine i osoba te poslove reosiguranja korisnik može u zoni obavljati samo u svezi s obavljanjem svoje temeljne djelatnosti. Naknadu za koncesiju za osnivanje zone određuje vlada: 50% ide u korist proračuna RH, a 50% u korist općine odnosno grada. Obavljanjem djelatnosti u zoni ne smije se ugrožavati prirodni i radni okoliš." (ZAKON O SLOBODNIM ZONAMA, 1996.)

"Ove zone susrećemo u svijetu pod različitim imenima: Customs zone, Customs free zone, Duty-free export processing zone, Export free trade zone, Free economic zone, Industrial export processing zone, Joining enterprise zone itd." (ČURKOVIĆ, 1993.)

"Poslije 2. svj. rata znatno se proširio broj slobodnih zona u svijetu. Na području Republike Hrvatske također je djelovalo više slobodnih zona u morskim lukama i riječnim pristaništima od 1964. do 1996., ali su njihovi nacionalno-gospodarski rezultati bili dosta ograničeni. Slobodne zone su u svom dosadašnjem razvoju postale važan čimbenik razvoja regionalnog i nacionalnog gospodarstva. Njihove funkcije, način rada, uvjeti i pokazatelji uspješnosti već su dostigli razinu svjetskih standarda, što olakšava objektivnu ocjenu

Free and entrepreneurial zones

The term *free zones* is primarily used to mark the areas in which, besides with an adequate location and infrastructure, the entrepreneurs are provided with additional benefits and privileges. Those privileges are provided by the state of Croatia.

"One can argue that, in terms of their status, free zones can be considered economic enclaves, which provides them with a unique regime of benefits, privileges and stimulations used to attract foreign and domestic investments in certain economic activities." (JEDLIČKO, 1992)

"In Croatia, a free zone is a specially fenced and marked part of territory in which the economic activities take place in the vicinities of seaports, airports, river ports, international roads, and other areas which meet the conditions for a zone to be operative. Such a zone can provide a limitless stock depot, as well as a place of production and improvement of goods, their wholesale and trade intermediation, services and banking activities, other financial transactions, insurance and reinsurance of property and persons. Retail sale is not allowed in such zones. Its user can, however, carry out production and provide services. Banking and other monetary affairs, insurance of property and persons, as well as the re-insurance can only take place as a part of the user's base activity. The concession fee for zone founding is usually determined by the government: 50% of the fee goes directly into the national budget of Croatia, while the other 50% goes to the city or the municipality in which the zone is located. The activities which take place in a zone are not allowed to endanger the natural or the working environment." (THE FREE ZONES LAW, 1996)

"These zones can be found worldwide and with different names: Customs zone, customs free zone, duty-free export processing zone, export free trade zone, free economic zone, industrial export processing zone, joining enterprise zone, etc." (ČURKOVIĆ, 1993)

"After the World War II the number of free zones in the World increased considerably. In the period of 1964-1996 a number of zones were active in Croatia, mainly in seaports and river ports, but their national-economic results were quite limited. During their development, free zones have become an important factor of regional and national economic development. Their functions, mode of work, conditions and successfulness indicators have already reached a world standard, which eases

Slika 1. Slobodna zona Varaždin
Figure 1 Varaždin free zone

njihove djelotvornosti. Nacionalno-ekonomska korist zona zavisi ne samo o povoljnosti njihova smještaja na frekventnim prometnim raskrižjima, povlasticama koje im pružaju javne vlasti i o zadovoljavajućoj infrastrukturnoj logistici nego i o njihovoj besprijekornoj unutrašnjoj organizaciji.

Ekonomsko-politički interesi pojedinih zemalja i često kruti restriktivni ekonomsko-regulativni sustavi zahtijevali su u prošlosti, a i danas, da javne vlasti odobravaju određenim užim područjima u lukama i drugim prometnim raskrižjima režim povlaštenog poslovanja radi unaprjeđenja vanjske trgovine, razvoja industrije i raznih uslužnih djelatnosti te radi oživljavanja gospodarski zaostalih krajeva. One su, kao posebne enklave ili oaze, izdvojene iz carinskog i ekonomskog režima pojedine zemlje i dobivaju specijalni status slobodnih zona koje su izuzete od važenja dijela domicilnih zakonskih obveza uz određene uvjete." (ŽUVELA, 1997.)

"Slobodne zone u Republici Hrvatskoj imale su u prošlosti dosta ograničene rezultate zbog podređenosti interesima tuđih režima i određenih vlastitih slabosti. Danas su stvoreni osnovni politički uvjeti da zone dobiju svoje pravo mjesto u gospodarskom životu zemlje, ali bi se više

the objective rating of their efficiency. The national economic benefit of zones depends not only on the favorability of their location on frequent traffic intersections, privileges provided by the public authorities and the sufficient infrastructural logistics, but also on their flawless internal organization.

The economic-political interests of certain countries and the restrictive economic-regulative systems have often demanded from the public authorities to approve the regime of beneficial business activities in smaller areas in the vicinity of harbors and other traffic intersections, in order to upgrade the foreign trade, development of industries and the various services, as well as to revive the economically backward areas. They have been excluded from the custom and economic regime of a country as special enclaves or oases which gain special status and which, in case they meet specific conditions, do not undergo most of the local legislative commitments." (ŽUVELA, 1997)

"Due to the subordination to the interests of foreign regimes and some other weaknesses of their own, the free zones in Croatia obtained quite limited results in the past. But the political conditions have changed in favor of zones which have gained their proper place in the economic

Slika 2. Slobodne zone u Republici Hrvatskoj
 Figure 2 Free zones in the Republic of Croatia
 Izvor / Source: Slobodne zone, www.mingorp.hr

trebao valorizirati i povoljan geoprometni položaj zemlje, vlastita dosadašnja iskustva, interes stranog kapitala te poduzetnički duh domaćih gospodarstvenika." (ŽUVELA, 1997.)

U RH su slobodne zone: Krapinsko-zagorska SZ, SZ Osijek, SZ Kukuljanovo, SZ luke Rijeka, SZ Zagreb, SZ Obrovac (nije u funkciji), SZ luke Split, SZ luke Pula, SZ Splitsko-dalmatinska, SZ luke Ploče, SZ Buje (nije u funkciji), SZ Đuro Đaković – Slavonski Brod, SZ Varaždin, Podunavska zona Vukovar i SZ Ribnik.

S druge strane, poduzetničke su zone uglavnom lokalnog obilježja. Obično je to dio teritorija neke općine ili grada koji je radi poticanja gospodarske aktivnosti infrastrukturalno opremljen, a mjerodavna općina omogućuje dodatne pogodnosti (npr. komunalne olakšice i sl.).

Poduzetničke zone su projekt Vlade RH kojim se želi poticati razvoj malog i srednjeg

trends of the country. However, other factors such as the favorable transport position of the country, experiences from the past, the interests of foreign capital and the business enthusiasm of the domestic entrepreneurs should be more valorized and considered." (ŽUVELA, 1997)

Free zones in Croatia are: Krapina-Zagorje FZ, FZ Osijek, FZ Kukuljanovo, FZ Rijeka ports, FZ Zagreb, FZ Obrovac (not operative), FZ Split ports, FZ Pula ports, FZ Split-Dalmatia, FZ Ploče ports, FZ Buje (not operative), FZ Đuro Đaković – Slavonski brod, FZ Varaždin, Danube valley zone of Vukovar and FZ Ribnik.

On the other hand, entrepreneurial zones are those which refer to local levels. Usually an entrepreneurial zone is a part of a municipality's or a town's territory in which the infrastructure has been built in advance and the municipality provides additional benefits with the aim of stimulating economic activities (like the utility relieves, etc.).

poduzetništva, prije svega osiguravanjem povoljnosti poduzetnicima pri gradnji poslovnog prostora na potpuno infrastrukturno opremljenom zemljištu. Razvojem poduzetničkih zona na razini jedinica lokalne i regionalne samouprave želi se poticati ravnomjeran razvoj Republike Hrvatske i povećanje zaposlenosti. Vlada posebno potiče poduzetništvo stimuliranjem domaće proizvodnje i povećavanjem broja poduzetničkih zona na prosječno 20 po županiji. U razvoju poduzetničkih zona vrlo je važno voditi računa o prometnoj povezanosti unutar zone i izvan poduzetničke zone, o mogućnostima širenja zone u budućnosti, ekološkim čimbenicima i proizvodnim potrebama.

Ovdje svakako treba spomenuti i pojam poduzetničkih inkubatora – poduzetnički inkubatori okupljaju male poduzetnike koji tek počinju poslovati ili su u fazi rasta i razvoja i nemaju vlastiti prostor. Upravo inkubatori omogućuju poduzetnicima korištenje poslovnog prostora po vrlo povoljnim uvjetima (bez najamnine ili uz smanjenu najamninu) ograničen broj godina. Osim poslovnog prostora, korisnicima su na raspolaganju poslovna infrastruktura, intelektualne i poslovne usluge i dr. Nakon razdoblja inkubacije trebali bi postati samostalni i prepustiti mjesto u inkubatoru drugom poduzeću.

Jedan dio usluga poduzetničkog inkubatora općeg je obilježja (administrativni servisi, računovodstvo, pomoć u vođenju i upravljanju poslovanja i dr.) i može se osigurati unutar samog inkubatora, a dio usluga može se obavljati i za vanjske korisnike. Cilj je poduzetničkih inkubatora ponajprije generiranje novih malih tvrtki na temelju inovacijskih ili poduzetničkih projekata koji se razvijaju u samom centru.

Poduzetnički inkubatori mogu biti pravne osobe ili drugi organizacijski oblici u vlasništvu jedinica lokalne/područne samouprave, u privatnom vlasništvu, vlasništvu ostalih institucija i dr., a osnivaju se u cilju korištenja postojećeg poslovnog prostora (u vlasništvu države, jedinica lokalne samouprave, u privatnom vlasništvu ili dr.) za potrebe poduzetnika.

Poduzetnički su inkubatori financijski podržavani temeljem posebnog programa mjerodavnog ministarstva u onim sredinama u kojima se utvrdi ispunjenje potrebnih preduvjeta, odnosno postojanja poslovnog prostora za rad inkubatora, zainteresiranosti i potrebe poduzetnika za smještaj u inkubator te interesa lokalne sredine

Entrepreneurial zones are also the project of the Government of the Republic of Croatia, aiming to stimulate the development of small and mid-sized enterprises, primarily by providing privileges in building a commercial establishment on a terrain fully equipped with infrastructure. The goals of entrepreneurial zones' development on the level of regional and local administration are a uniform development of the country and an increase of employment. The Government specifically encourages the entrepreneurship by stimulating the domestic production and increasing the number of entrepreneurial zones on approximately 20 zones per county. Important steps in developing entrepreneurial zones is taking care of the traffic connections within and outside of a zone, making sure that zone can expand in the future, and considering ecological factors and production needs.

The term "entrepreneurial incubator" is also worth mentioning here – such incubators gather small enterprises which are in their initial phase, or in a phase of growth, and do not have their own accommodation. It is the incubators that provide the entrepreneurs the usage of a business facility under very favorable conditions (nominal fee or no fee at all) for a limited number of years. Besides the business facility, the users benefit from business infrastructure, intellectual and business services, etc. After the period of incubation, they should become independent and should cede their place in the incubator to another company.

Some of the entrepreneurial incubator's services may be general (administrative services, accountancy, business management assistance, etc.), and can be provided within the incubator itself, while other services can be provided for the external users. The primary objective of entrepreneurial incubators is to generate new small companies based on innovative or entrepreneurial projects developed within the center itself.

The entrepreneurial incubators can be legal entities or other organizational forms owned by the local authorities; they can also be private properties, or owned by other institution, etc. They are usually founded in order to reuse the existing business facilities (owned by the country, private ones, or owned by the local authorities) to stimulate the entrepreneurs. The incubators are financially supported by a special program of the official Department/Ministry in the areas with the fulfilled prerequisites, i.e. the existence of a business facility, interest and need of entrepreneurs for accommodation, as well as of the interest of a local

ili gospodarskih subjekata ili ostalih institucija za taj oblik organiziranosti.

Moderni oblici zona

"Slobodne industrijsko-izvozne zone postigle su u novije vrijeme najveći zamah u svijetu, posebno u zemljama u razvoju. Prva zona tog tipa osnovana je 1958. g. u Irskoj (Shannon), a druga u Indiji (Kandla). Od 1970-ih njihov se broj naglo povećava. Osnovni je smisao tih zona da se privlačenjem direktnih stranih investicija i modernih tehnologija, podižu novi industrijski pogoni u njima i unaprijedi industrijalizacija i izvoz zemalja u razvoju, poveća devizni priljev i zaposlenost radne snage, poboljša kvaliteta proizvoda i snizi cijena domaćih proizvođača i tako poveća njihova međunarodna konkurentnost. Glavna je svrha industrijskih zona u razvijenim zemljama stimuliranje razvoja industrije klasičnih i visokih tehnologija i povećanja izvoza radi jačeg uključivanja u proces globalizacije. U većini industrijskih zona u zemljama u razvoju u prvim fazama razvoja prevladavala je proizvodnja odjeće i elektronskih proizvoda, te montaža strojeva, automobila i drugih složenih proizvoda. U srednjoj fazi sve se više razvijaju i druge industrije (farmaceutska, kozmetička, duhanska, metalna, strojogradnja i sl.), a u današnjoj fazi uvode se najnovije industrije visokih tehnologija.

Bankarske slobodne zone nastale su početkom 1960-ih godina, kada su mnoge razvijene zemlje uvele restriktivne mjere u svoj međunarodni financijski sustav pa su njihove banke prenijele dio svojih poslova u druge zemlje gdje su spomenute mjere bile blaže. Bankarska slobodna zona je mjesto u kojem banke raznog porijekla obavljaju svoje djelatnosti uz manja ograničenja, ali uz uvjet da posluju eurima. Najpoznatije zemlje koje su uvele bankarske slobodne zone jesu: Panama, Karipske zemlje, Bahrein, Hong Kong, Singapur, Luksemburg, a razvile su se i u Londonu i Manili. One danas dobivaju sve veći zamah u skladu s povećanjem međunarodne razmjene, stvaranjem globalnih tržišta i porastom svjetskog prometa kapitala.

Turističke slobodne zone postoje u nekim razvijenim zemljama svijeta kao posebno izdvojena područja za razvoj ekskluzivnog – elitnog turizma. One omogućuju visoko kvalitetan boravak bogate klijentele najviših zahtjeva pružajući im najkvalitetnije i najraznovrsnije usluge.

community and economic subjects in that form of organization.

Modern forms of zones

"Free industrial-export zones have lately obtained the biggest uplift in the world, especially in the developing countries. The first such zone was founded in 1958 in Ireland (Shannon), and the second in India (Kandla). Since the 1970s their number has been rapidly growing. The basic idea behind those zones is to attract the direct foreign investments and modern technologies in order to build new industrial facilities and upgrade industrialization and export of the developing countries, as well as to increase the monetary intake and the employment of the labor force, to improve the quality of a product and to lower the prices of domestic manufacturers so that their international competitiveness can be raised. The main purpose of industrial zones in the developed countries is to stimulate the development of industries of classic and high technologies, as well as the export increase in order to join the process of globalization more intensively. In most industrial zones in the developing countries the first phase of development was marked by the production of clothes and electronic products, and then the assembly of machinery, cars and other complex products. In the middle phase other industries begin to develop more (pharmaceutical, cosmetic, tobacco, metal, engineering, etc.), while in the current phase the newest high-tech industries are being implemented.

Banking free zones were formed in the beginning of the 1960s when many developed countries implemented restrictive regulations in their international financial systems, which resulted in their banks transferring some of their businesses into other countries where the mentioned regulations were not as strict. A banking free zone is a place where the banks from various countries conduct their activities with fewer limitations, but under the condition that they only use euro as a currency. The countries known to have implemented banking free zones are Panama, the Caribbean countries, Bahrain, Hong Kong, Singapore and Luxembourg. Such zones have been developed in London and Manila as well. Today they gain more and more ground due to an increase in the international exchange, the creation of global markets and the growth of world's circulation of capital.

Tourist free zones exist in some of the developed countries of the World as remote areas for developing the exclusive – elite tourism. They

Informacijske zone (telezone) posebna su informacijska središta u kojima se slijevaju, obrađuju i prodaju raznovrsne informacije, pružaju telemarketinške usluge i obavlja uvođenje informatičkih sustava u poduzeća, banke, hotele i sl. Taj tip slobodnih zona uveden je krajem '80-ih godina na Jamaici i Dominikanskoj Republici, uz podršku javnih vlasti i velikih američkih telekomunikacijskih korporacija.

Znanstveno-tehnološki parkovi su posebne zone za kreiranje i komercijalizaciju novih proizvoda za svjetsko tržište na osnovi primjene visokih tehnologija u uskoj suradnji između industrije, znanstvenih ustanova i fakulteta. Razvili su se nakon 2. svj. rata u razvijenim zemljama i žarišta su inovacija i tehničkog progresa. Prvi znanstveno-tehnološki parkovi osnovani su u SAD, gdje su danas najpoznatiji Silicijska dolina u Kaliforniji, Cesta 128 Boston (Massachusetts) i Research Triangle Park u Sj. Karolini. Parkovi su se raširili i po europskim zemljama, gdje su najpoznatiji u Cambridgeu (Vel. Britanija), Antipolis kod Nice i Sorbona u Parizu, Louvainu u Belgiji, Oulu u Finskoj i dr.

Tranzitne zone su zone u lukama za povlaštenu prolaz ili privremeno zadržavanje izvozno-uvoznih roba za zemlje bez mora. One mogu biti posebno institucionalizirane za potrebe pojedinih zemalja ili mogu koristiti postojeće slobodne lučke zone za tranzit svojih roba. Primjer takvog tipa je Genova za prijevoz tereta iz Švicarske, Trst za Austriju, Rijeka za srednjeeuropske zemlje, Buenos Aires za Paragvaj, Djibuti za Etiopiju i sl.

Zone poduzeća, odnosno zone zapošljavanja, odvojena su uža područja u zaostalim i depresivnim regijama pojedinih zemalja, u kojima se stimuliranjem poduzetničke inicijative i određenim povlasticama povećava gospodarska aktivnost i zaposlenost radnika. Korisnici ovdje pretežno rade za domaće tržište. Te zone uvedene su u V. Britaniji, Belgiji i u tri bazena u Francuskoj.

Kompleksne slobodne zone su zone u kojima se istodobno razvija više vrsta djelatnosti raspoređenih u određenim dijelovima zona. One većinom obuhvaćaju trgovinske, industrijske, bankarske i turističke djelatnosti koje se često međusobno nadopunjuju i tako povećavaju ukupni promet zona. Primjeri takvih zona su Hong Kong, Singapur i dr.

Gore navedeni tipovi zona rezultat su njihova proširenja nakon 2. svj. rata na sve kontinente i

provide a high-quality accommodation for rich clients with the highest demands, providing them with the most various high quality services.

Information zones (telezones) represent special information centers where information enter and are being processed. These zones provide telemarketing services and perform installation of informatics systems into companies, banks, hotels, etc. This type of free zones was implemented at the end of the 1980s in Jamaica and Dominican Republic, with the support of public authorities and large American telecommunications corporations.

Scientific-technological parks are special zones for creating and commercializing new products for the World's market, based on the application of high technologies and the close cooperation among industry, scientific institutions and faculties. They were formed in the developed countries after the World War II and represent centers of innovations and technical progress. The first scientific-technological parks were founded in the USA, and the most famous examples of such zones are the Silicon Valley in California, Road 128 in Boston (Massachusetts) and the Research Triangle Park in North Carolina. Such parks exist in Europe as well, and the most famous are the one in Cambridge (UK), Antipolis near Nice, Sorbonne in Paris, Louvainu in Belgium, Oulu in Finland, etc.

Transit zones refer to the zones located in transit ports with favorable transit or those with a function of temporary keeping of imported and exported goods for countries without the access to the seashore. They can be specifically organized to meet the needs of certain countries, or they can use the existing free port zones in the transit of their goods. Such examples are Genova (which functions as a port for Switzerland), Trieste for Austria, Rijeka for the central European countries, Buenos Aires for Paraguay, Djibouti for Ethiopia, etc.

Company zones, i.e., employment zones, represent specific areas in backward and depressed regions of certain countries where the attempts are made to increase the economic activity and the employment by stimulating entrepreneurs' initiatives and providing other benefits. The users in these zones are oriented towards the domestic market. Such zones have been implemented in Great Britain, Belgium and in three basins in France.

Complex free zones are those in which several types of trades, distributed in specific parts of a zone, are being developed simultaneously. They primarily include trade, industries, banking and tourism which provide one another with services, thus increasing the overall profit in the zone. Examples of such zones are Hong Kong, Singapore, etc.

grupe zemalja kao odušak od strogih restriktivnih ekonomskih i monetarnih režima i kao specifične infrastrukturne ustanove za ubrzanje gospodarskog razvoja i uključivanje u svjetsku razmjenu. One su moderni oblici prilagođavanja klasičnih slobodnih gradova, lučkih i trgovinskih zona velikim tehnološkim, ekonomskim i političkim promjenama u svijetu. Općenito se svrstavaju u vanjskotrgovinsku, a ne prometnu djelatnost." (ŽUVELA, 1997.)

Rezultati strukturiranog intervjua

Navedenim intervjuom obuhvaćeno je 9 tvrtki, tj. proizvođača, od kojih je šest smješteno u industrijskim odnosno slobodnim poslovnim zonama, dok su tri tvrtke samostalni proizvodni objekt. Riječ je o tvrtkama: *Perfecta*, *Krateks*, *Sirana Runolist*, *Drvenjača d.d.*, Nautički centar *Prgin*, *Felis*, *HS Produkt*, *BHS* i *Magor-Krapina*. Više podataka o navedenim tvrtkama slijedi u tablici.

Kao što je vidljivo, strukturiranim intervjuom obuhvaćene su tvrtke iz različitih sektora industrije i različitog proizvodnog programa, od tekstilne, drvne i čelične industrije, proizvodnje prehrambenih proizvoda do brodogradnje. Tvrtke se, također, značajno razlikuju i po broju zaposlenih, neke imaju nekoliko desetaka zaposlenih, a druge i nekoliko stotina zaposlenih.

No glavna svrha ovog intervjua bilo je ustanoviti kako su navedene tvrtke zadovoljne svojom trenutačnom lokacijom proizvodnje, što je utjecalo na odabir lokacije na kojoj se nalaze te koje su prednosti i nedostaci te lokacije.

Ustanovljeno je da nisu sve tvrtke započele s proizvodnjom na lokaciji na kojoj se nalaze danas. Četiri od devet tvrtki preselile su svoju proizvodnju iz drugih mjesta, i to *HS Produkt* iz Ozlja, *NC Prgin* iz Primoštena, dok je *Sirana Runolist* preselila svoju proizvodnju svega stotinjak metara od prvobitnog mjesta proizvodnje u istom mjestu (Krasno). Iznimka je i *Perfekta*, koja je s proizvodnjom započela tek preseljenjem u industrijsku zonu Sv. Križ Začretje, a do tada se bavila samo trgovinom navedenog asortimana na području Zagreba.

Kod gotovo svih navedenih tvrtki proizvodnja se odvija samo na navedenim lokacijama. To, međutim, nije slučaj kod *Drvenjače*, koja svoje pogone još ima, osim u Fužinama, i u Vratima i Mrkoplju (od 1993.), dok *BHS Corrugated* imaju

The above mentioned types of zones are a result of the zone spreading which took place after the World War II and has affected all of the continents as a relief of restrictive economic and monetary regimes. They have become specific infrastructural institutions for accelerating the economic development and inclusion into the World's trade. They represent modern forms of adjustments of classic free cities, ports and trade zones to substantial technological, economic and political changes in the World. Generally, instead of the transportation, they are categorized into foreign-trade activities." (ŽUVELA, 1997)

Structured interview results

A total of 9 companies (manufacturers) has been interviewed, six of them being located in the industrial and free business zones, while the remaining three companies represent independent production facilities. The companies in question are the following: *Perfecta*, *Krateks*, *Sirana Runolist*, *Drvenjača d.d.*, Nautical center *Prgin*, *Felis*, *HS Produkt*, *BHS* and *Magor-Krapina*. Additional information on each of the companies are given in the following table:

As obvious, the companies included into the structured interview belong to various industrial sectors and production schematics (textile, wood, steel, foods, shipbuilding, etc.). The companies also differ in the number of employees, some of them having a few dozens and others hundreds of employed workers.

But the main purpose of this interview was to establish how the mentioned companies rate their current location of production, what has influenced its selection and what are the location's advantages and drawbacks.

It has been determined that not all of the companies have started with production in their current locations. Four out of nine companies have moved their production from other settlements, namely *HS Produkt* moved from Ozalj, *NC Prgin* from Primošten, and *Sirana Runolist* moved its production barely a hundred meters away from its starting location (in Krasno). Another exception is *Perfekta* which hasn't started with production until it moved to the industrial zone Sv. Križ Začretje. Before that, its activities included only sales of their assortment in Zagreb area.

Almost each of the mentioned companies has limited its production in the above mentioned locations. However, it is not the case of *Drvenjača*, which besides in Fužine, also has facilities in Vrata

Tablica 1. Osnovni podatci o tvrtkama obuhvaćenim strukturiranim intervjuom
 Table 1 Basic data on companies included into the structured interview

Ime tvrtke	Mjesto proizvodnje	Djelatnost	Broj zaposlenih	Lokacija tvrtke	Godina od koje je tvrtka na navedenoj lokaciji
Company name	Location of production	Trade	Number of employees	Location of the company	Starting year of a company using its current location
<i>Perfecta dreams</i>	Sv. Križ Začretje	Proizvodnja madraca / mattress production	25	Industrijska zona Sv. Križ Začretje / Industrial zone Sv. Križ Začretje	2004.
<i>Krateks</i>	Krapina	Proizvodnja ženske odjeće / production of women's clothes	280	Industrijsko-poslovna zona Žutnica / industrial – commercial zone Žutnica	1967.
<i>Magor-Krapina</i>	Krapina	Proizvodnja drvenih predmeta (stolice, klupe) / production of wooden items (chairs, benches)	85	Slobodna zona Krapinsko-zagorska / Free zone Krapinsko-Zagorska	2000.
<i>BHS Corrugated</i>	Varaždin (Trnovec)	Proizvodnja strojeva za izradu valovite ljepenke / production of machinery for manufactory of wave-shaped cardboard	150	Slobodna zona Varaždin / Free zone Varaždin	2004.
<i>Felis</i>	Sisak	Proizvodnja čeličnih odljevaka / Production of steel casting	170	Željezara Sisak	2000.
<i>HS Produkt</i>	Karlovac	Proizvodnja pištolja / Guns and ammunition production	950	Industrijska zona / industrial zone	2001.
<i>Drvenjača d.d.</i>	Fužine	Proizvodnja drvenjače (mehaničke celuloze), piljene građe, transportnih paleta i peleta / production of mechanical cellulose, sawed materials, transport pallettes	98	Samostalan proizvodni objekt / Independent production facility	1975.
<i>Sirana Runolist</i>	Krasno	Proizvodnja sira / cheese production	12	Samostalan proizvodni objekt / independent production facility	2002.
<i>Nautički centar Prgin</i>	Šibenik	Remontno brodogradilište, proizvodnja brodova, iznajmljivači plovila / graving docks, shipyard, boat renting	358	Samostalan proizvodni objekt / independent production facility	2004.

Izvor: strukturirani intervju proveden u svibnju 2007.g. po hrvatskim industrijskim tvrtkama te industrijskim i slobodnim poslovnim zonama

Source: structured interview conducted in 2007 in Croatian industrial companies, and industrial and free business zones

Tablica 2. Lokacija tvrtki
Table 2 Locations of the companies

Tvrtka	Da li je tvrtka od osnivanja na istoj lokaciji	Ako ne, odakle je preseljena	Na koliko se lokacija odvija proizvodnja	Otkada postoji proizvodnja na navedenoj lokaciji
Company	Is the company founded in the same location	If not, where has it been moved from	On how many locations does the production take place	Since when does the production exist on the mentioned location
<i>Perfecta dreams</i>	Ne / no	Zagreb	Samo na jednoj / just one	Od 2000. / since 2000
<i>Krateks</i>	Da / yes		Samo na jednoj / just one	Od 1929. / since 1929
<i>Magor-Krapina</i>	Da / yes		Samo na jednoj / just one	Od 1950-ih / since the 1950s
<i>BHS Corrugated</i>	Da / yes		Više lokacija (dio njemačke tvrtke) / more locations (a part of a German company)	Od 2004. / since 2004
<i>Felis</i>	Da / yes		Samo na jednoj / just one	Od 1954. / since 1954
<i>HS Produkt</i>	Ne / no	Ozalj	Samo na jednoj / just one	Između dva svjetska rata / between the World wars
<i>Drvenjača d.d.</i>	Da / yes		Na 3 lokacije / on three locations	1975.
<i>Sirana Runolist</i>	Ne / no	Iz druge lokacije u istom mjestu / from another location in the vicinity	Samo na jednoj / just one	2002.
<i>Nautički centar Prgin</i>	Ne / no	Primošten	Samo na jednoj / just one	Od 1905. / since 1905

Izvor: strukturirani intervju proveden u svibnju 2007. g. po hrvatskim industrijskim tvrtkama te industrijskim i slobodnim poslovnim zonama

Source: structured interview conducted in 2007 in Croatian industrial companies, and industrial and free business zones

dvadesetak kooperanata u Hrvatskoj, a sami su sastavni dio tvrtke čije je sjedište u Njemačkoj.

Jedno od pitanja za koje smo tražili odgovor bilo je i otkada se odvija proizvodnja na lokacijama na kojima danas proizvode navedene tvrtke. U četiri slučaja proizvodnja je započela tek osnivanjem tvrtki (*Sirana Runolist*, *Drvenjača*, *BHS* i *Perfecte*). U slučaju *Felisa* proizvodnja na istoj lokaciji traje još od 1954. g., *Magor-Krapina* nalazi se na lokaciji koja je aktualna također od 1950-ih, dok je *Krateks* na lokaciji stare tekstilne industrije još od 1929. g., *HS Produkt* na lokaciji proizvodnje koja je postala aktivna između dva svjetska rata, a *NC Prgin* na lokaciji iz 1905. g.

and Mrkopalj (since 1993), while *BHS Corrugated* are a component of a German company, and have around 20 subcontractors in Croatia.

One of the questions that we sought an answer for was the duration of production on current locations of the mentioned companies. In four cases the production followed the founding of the companies (*Sirana Runolist*, *Drvenjača*, *BHS* and *Perfecta*). In the case of *Felis*, its production has been on the same location since 1954. *Magor-Krapina* has been using its location since the 1950s and *Krateks* uses the location of an old textile industry which dates back to 1929. *HS Produkt* uses a location which was established between the World wars and *NC Prgin* the one which exists since 1905.

Slika 3. NC Prgin
Figure 3 NC Prgin

Zadovoljstvo i nezadovoljstvo lokacijom proizvodnje

Sudionike intervjua zamolili smo da na ljestvici od 1 do 5 ocijene zadovoljstvo lokacijom svoje proizvodnje, pri čemu 1 označava nezadovoljstvo, 2 relativno nezadovoljstvo, 3 dobru lokaciju, 4 zadovoljstvo, a 5 izrazito zadovoljstvo lokacijom. Većina tvrtki izrazito je zadovoljna lokacijom na kojoj se trenutno nalazi, dok su samo dvije tvrtke označile svoju lokaciju ocjenom 2. Jedna je tvrtka ocijenila svoju lokaciju ocjenom 3.

Izrazito zadovoljstvo svojom lokacijom izrazile su tvrtke *Krateks*, *NC Prgin* i *BHS Corrugated*, a zadovoljstvo tvrtka *Magor-Krapina* i *Felis*. Glavni uzrok zadovoljstva postojećom lokacijom izražen je zbog prednosti samih industrijskih, odnosno slobodnih zona u kojima su tvrtke smještene. Te prednosti očituju se u njihovu položaju u odnosu na glavne prometne pravce u regiji, blizinu međunarodnih granica, logistiku, ali i prijateljsko okruženje lokalne zajednice koje je vrlo bitno jer je

Contentment and discontentment with the location of production

We have asked the participants of the interview to rate the contentment with the location of their production on a scale from 1 to 5, whereby 1 equals discontentment, 2 equals relative discontentment, 3 equals good location, 4 equals contentment and 5 equals exceptional contentment. Most companies are exceptionally content with the locations of their current locations, while only two companies have rated their location with a 2. One company has rated its location 3.

The companies *Krateks*, *NC Prgin* and *BHS Corrugated* have expressed exceptional contentment (5) with their locations, while *Magor-Krapina* and *Felis* have expressed contentment (4). The main reasons for the contentment with the current locations are the advantages of the industrial zones in which they are located. Those advantages are marked by their position in relation to the main traffic routes in the region, by

proizvodnja i te kako ovisna o prostoru u kojem se odvija i isprepletena s njim.

Da imaju dobru lokaciju, smatraju u *Drvenjači*, koja je specifična, jer ta tvrtka u najvećoj mjeri ovisi o prirodnom bogatstvu, tj. šumi, čije je rasprostiranje ograničeno, pa proizvodnju nije moguće locirati neovisno o resursima. Relativno su nezadovoljni u tvrtkama *HS Produkt* i *Sirani Runolist*, što je uglavnom posljedica nedovoljno razvijene i skupe infrastrukture, a u slučaju *Sirane Runolist* i nepovoljnih prirodnih uvjeta te nedovoljnog prostora za širenje. U nekima od tih primjera očito je da je proizvodnja u sklopu industrijskih zona jeftinija i pruža više prednosti nego kada se poslovanje vodi izvan nje.

U sljedećoj tablici tvrtke su istaknule glavne prednosti i nedostatke koje imaju u svom trenutačnom mjestu proizvodnje, te u kojoj mjeri (na ljestvici od 1-5) razmatraju preseljenje na neku drugu lokaciju, pri čemu ocjena 1 označava nemogućnost preseljenja, a ocjena 5 veliku mogućnost preseljenja:

Kao što je vidljivo, većina tvrtki spominje više prednosti nego nedostataka svoje lokacije (osim *Sirane Runolist*), što iskazuje njihovo zadovoljstvo lokacijama na kojima se trenutačno nalaze. Glavnina prednosti odnosi se na dobru prometnu povezanost, infrastrukturu, dostupnost radne snage te blizinu granice, odnosno EU.

U vezi s lokacijama na kojima su smještene tvrtke nas je zanimalo pitanje koliko je moguće proširenje (pokretanje) dijela proizvodnje na neku drugu lokaciju u bližoj budućnosti te gdje bi se ta proizvodnja odvijala. I u ovom smo se slučaju poslužili ljestvicom od 1-5 na kojoj 1 označuje nemogućnost, a 5 veliku mogućnost proširenja proizvodnje na druge lokacije. Zatražili smo od njih da navedu i neka druga mjesta u Hrvatskoj koja bi za njihovo poslovanje pružila najbolju lokaciju. Istraživanje pokazuje da samo jedna tvrtka nastoji proširiti svoje poslovanje u inozemstvo (čak i izvan Europe), dok ostale budućnost svoje proizvodnje vide u Hrvatskoj. Očito je da Hrvatska još uvijek ima brojne prednosti u odnosu na strane (globalne) lokacije koje su možda privlačnije većim tvrtkama i korporacijama.

the vicinity of the international borders, logistics, and the friendly attitude of the local communities which is very important because of the production depending very much on the relations with the surrounding area.

The managers of *Drvenjača*, which is a specific company, with production largely depending on the limited natural resources (wood), view their location as good. The companies *HS Produkt* and *Sirana Runolist* are relatively discontent with their locations, which is a consequence of insufficient and expensive infrastructure. In case of *Sirana Runolist* the reasons for the relative discontent are the unfavorable natural conditions and the lack of area for expansion. Some of the mentioned examples prove that the production within industrial zones is more cost effective and provides more advantages in comparison to independent managing.

The following table the companies have emphasized main advantages and limitations of their current locations of production. They have also rated (from 1 to 5) the level of their possibility to relocate their production, whereby 1 equals the inability to move, and 5 equals a substantial ability to move.

Obviously, most of the companies tend to mention more advantages than shortcomings of a location (with the exception of *Sirana Runolist*), which proves their contentment with their current locations. Most advantages refer to a high quality of traffic connections, infrastructure, the availability of workforce and the vicinity of the border (EU).

We have also enquired the possibility of expansion, i.e. starting of production in different location in the near future, as well as the possible future locations. Again, we have used the 1-5 scale whereby 1 means inability and 5 means high possibility of expansion of the production to other location. We have asked the participants to mention other towns in Croatia which they believe would provide the best location for their businesses. The research has shown that only one company strives to expand its business abroad (even out of Europe), while the others see their future specifically in Croatia. It is obvious that Croatia has got many advantages in comparison to foreign (global) locations which are perhaps more attractive for larger companies and corporation.

Tablica 3. Prednosti i nedostaci lokacija
Table 3 Advantages and shortcomings of locations

Tvrtka	Prednosti lokacije	Nedostaci lokacije	Mogućnost preseljenja na ljestvici od 1-5
Company	Advantages of location	Limitations of location	Relocation possibility
<i>Perfecta dreams</i>	Dostupnost radne snage, prometna povezanost, logistika, prijateljsko okružje lokalne zajednice / Availability of work force, good traffic connections, friendly surroundings	Nema nedostataka / no shortcomings	1
<i>Krateks</i>	Blizina granice sa Slovenijom i EU, manji troškovi zbog smještaja u manjem gradu, carinarnica i špedicija u krugu ind.zone, prometna dostupnost / vicinity of the border with Slovenia and EU, smaller expenses due to a location in a smaller settlement, custom house and forwarding office close to the industrial zone, traffic accessibility	Nedostatak obrazovane radne snage / Lack of educated workforce	1
<i>Magor-Krapina</i>	Dobra infrastruktura, mogućnost prijevoza radnika, blizina Zagreba i granice sa Slovenijom / Quality of infrastructure, transportation of workers, vicinity of Zagreb and the Slovenian border	Nema nedostataka / no shortcomings	3
<i>BHS Corrugated</i>	Blizina autoceste, blizina EU, dobra infrastruktura / the vicinity of highway, the vicinity of the EU, quality of infrastructure	Nema nedostataka / no shortcomings	1
<i>Felis</i>	Dobra infrastruktura, dobra prometna povezanost (ceste, željeznica, riječni promet), tradicija industrijske proizvodnje / Quality of infrastructure, good traffic connections (roads, rail, river traffic), tradition in industrial production	Visoka komunalna naknada / high local rates	1
<i>HS Produkt</i>	Povoljni uvjeti za kupnju, djelomična infrastruktura, blizina radne snage / Favorable buy-out conditions, partial infrastructure, workforce living in the vicinity	Nedovoljno prostora za širenje, nedovoljno razvijena infrastruktura / insufficient area for expansion, insufficiently developed infrastructure	2
<i>Drvenjača d.d.</i>	Pogoni su izvan naseljenog mjesta, dovoljno mjesta za skladištenje trupaca, blizina granice (radi izvoza) / facilities are outside the settled area, sufficient area for log depot, vicinity of the border (favorable for export)	Nema nedostataka / no shortcomings	1
<i>Sirana Runolist</i>	Nema prednosti / no advantages	Skupe komunalne usluge, nesređeni imovinsko-pravni odnosi, nema mogućnosti širenja, teški uvjeti zimi (snijeg, hladnoća) / high local rates, unsettled legal property issues, no possibility to expand the production, harsh winter conditions (snow, cold)	3
<i>Nautički centar Prgin</i>	Blizina mora, blizina autoceste, položaj Šibenika na srednjem Jadranu / vicinity of the seashore, position of Šibenik on the central Adriatic coast	Nema nedostataka / no shortcomings	1

Izvor: strukturirani intervju proveden u svibnju 2007. g. po hrvatskim industrijskim tvrtkama te industrijskim i slobodnim poslovnim zonama

Source: structured interview conducted in 2007 in Croatian industrial companies, and industrial and free business zones

Tablica 4. Mogućnosti proširenja na drugu lokaciju po tvrtkama
Table 4 Possibilities of companies to relocate

Tvrtka	Mogućnost proširenja proizvodnje (od 1-5)	Gdje?	Kada?	Druge lokacije koje bi bile pogodne za proizvodnju
company	the ability of expanding the production	where?	when?	Alternative locations suitable for production
<i>Perfecta dreams</i>	5	U sklopu iste industrijske zone tj. IZ Sv. Križ Začretje / within the same industrial zone Sv. Križ Začretje	-	Sv. Križ Začretje
<i>Krateks</i>	1	-	-	Varaždin, Slavonija
<i>Magor-Krapina</i>	1	U neku novu industrijsku zonu / to another industrial zone	2013.	-
<i>BHS Corrugated</i>	1	U sklopu iste slobodne zone, tj. SZ Varaždin / within the same free zone of Varaždin	-	Varaždin
<i>Felis</i>	1	-	-	Sisak
<i>HS Produkt</i>	4	Brazil, Indija, Turska, Argentina, SAD, Tajland, Tajvan / Brasil, India, Turkey, Argentina, USA, Thailand, Taiwan	2012.-2017.	Karlovac, Zagreb
<i>Drvenjača d.d.</i>	1	-	-	Tamo gdje ima dovoljno vode za proizvodnju / a location with sufficient water resources for production
<i>Sirana Runolist</i>	3	Otočac	-	
<i>Nautički centar Prgin</i>	5	Poduzetnička zona Podi, Šibenik / entrepreneurial zone Podi, Šibenik	2009.-2010.	Šibenik

Izvor: strukturirani intervju proveden u svibnju 2007. g. po hrvatskim industrijskim tvrtkama te industrijskim i slobodnim poslovnim zonama

Source: structured interview conducted in 2007 in Croatian industrial companies, and industrial and free business zones

Zaključak

Industrijske, ekonomske, slobodne i poduzetničke zone znače velike prednosti za zemlje koje ih imaju, pa tako i za Hrvatsku. U njima se obavljaju razne djelatnosti (osobito u slobodnim zonama), poput proizvodnje, skladištenja, bankarskih i financijskih usluga, osiguranja i reosiguranja, špedicije, vanjskotrgovinskih poslova, turističkih usluga i sl., ali za sada još uvijek dominira industrijska proizvodnja.

Zone mogu biti smještene na različitim područjima, no u pravilu su najuspješnije one koje se nalaze na frekventnim (međunarodnim) prometnicama, u riječnim i morskim lukama, uz zračne luke, u pograničnim područjima te sličnim mjestima koja omogućuju njihovo profitabilno poslovanje. Veliku ulogu u njihovu osnivanju ima

Conclusion

Industrial, economic, free and entrepreneurial zones provide great advantages for the countries in which they are founded, and this applies to Croatia as well. Many activities such as production, storage, banking and other financial services, insurance and reinsurance, forwarding, foreign trade, tourist services, etc. take place in such zones (especially in free zones), with the current domination of the industrial production.

Zones can be located in various areas, but it appears that the most successful ones are those located near frequent (international) traffic routes, in river ports and seaports, near airports, in bordering areas, and in other similar places, which enable the profitability of their businesses. Local, regional and government authorities play a significant role in

lokalna i regionalna i državna vlast, a glavni su razlozi tomu poticanje ulaganja, zapošljavanje, uvođenje novih tehnologija i opreme, modernizacija i unapređenje poslovanja kao i industrijsko povezivanje.

Pojmovi koji se još susreću u literaturi i praksi, a koji nisu obrađeni u ovom članku, jesu: poduzetnički inkubatori – pružaju već sagrađene poslovne prostore i logičku podršku poduzetnicima početnicima, a razvojne agencije usmjerene su na sveukupan regionalni gospodarski razvoj, te udruge – formalan oblik udruživanja poduzetnika, a osnivaju se radi promocije zajedničkih interesa i postizanja zajedničkih ciljeva.

Što se tiče provedenog istraživanja, smatram da je pokazalo zanimljive rezultate u vezi s pogledom na smještaj i poziciju naših tvrtki u sklopu poslovnih i industrijskih zona te u odnosu na poslovanje tvrtki iz nekih drugih djelatnosti u Hrvatskoj. Pokazalo se da industrijske, slobodne i poslovne zone imaju brojne prednosti kojima privlače poduzeća i poduzetnike, a odnose se na blizinu značajnih prometnih pravaca i čvorišta, blizinu međunarodnih granica, već izgrađenu infrastrukturu, mogućnost kupnje jeftinijeg zemljišta kao i mogućnosti za eventualno proširenje u budućnosti. Sve su te prednosti pojedini poduzetnici prepoznali te na njima bazirali svoje (uspješno) poslovanje.

their founding, and the reasons for the involvement of authorities are stimulation of investments, employment, implementing new technologies and equipment, modernization and upgrading the businesses, and the industrial bonding.

Other terms which can also be found in literature and practice, but have not been elaborated in this article, are: entrepreneurial incubators – provide commercial spaces built in advance, and the logistical backup for starting entrepreneurs, while the development agencies are oriented towards the overall regional economic development; the associations, on the other hand, are a formal way of the entrepreneurial merging and are founded with the aim of promoting common interests and accomplishing common goals.

Considering the conducted research, I believe that it has provided us with interesting results referring to the perception of location and position of our companies within business and industrial zones and to business activities of companies related to other trades in Croatia. The research has shown that industrial, free and business zones have many advantages for attracting companies and entrepreneurs. Those advantages are the vicinity of important traffic routes and junctions, the vicinity of the international borders, the infrastructure built in advance, the possibility of low-cost terrain buy-out and the possibility for the eventual expansion in the future. All these advantages have been accepted by the entrepreneurs who have based their (successful) business activities upon them.

LITERATURA / LITERATURE

- ĆURKOVIĆ, S. (1993): *Integralnost razvoja slobodnih zona i cestovno-željezničkih terminala u Hrvatskoj*, Promet (zbornik radova), 5, 107-111.
- GRIGIĆ, B. (1992): *Svjetska iskustva glede slobodnih zona – pravni aspekti (Pouke za hrvatski model)*, Ekonomski vjesnik, 1(6), 123-130.
- JEDLIČKO, M. (1992): *Poslovanje preko slobodnih (carinskih) zona*, Računovodstvo, revizija i financije, 11, 125-127.
- KOVAČIĆ, M.; KRAMAR, M. (1998): *Položaj i djelovanje slobodnih zona u Hrvatskoj*, Računovodstvo i financije, 12, 113-120.
- MARINOVIĆ-UZELAC, A. (2001): *Prostorno planiranje*, Dom svijet, Zagreb, 548 str.
- VRESK, M. (2002): *Grad i urbanizacija*, Školska knjiga, Zagreb, 252 str.
- ŽUVELA, I. (1997): *Razvoj i uspješnost slobodnih zona*, Prometni zbornik, 35, 11-37.

IZVORI / SOURCES

- Free economic zones, <http://eng.ifez.go.kr/guide/org/free-economic-zone.asp> (14.7.2007.)
- Poslovni navigator, Poslovni centri, www.business-navigator.biz/poslovni_centri (1.10.2008.)
- Slobodne zone, <http://zone.mingorp.hr/slobodne/index.htm> (1.10.2008.)